

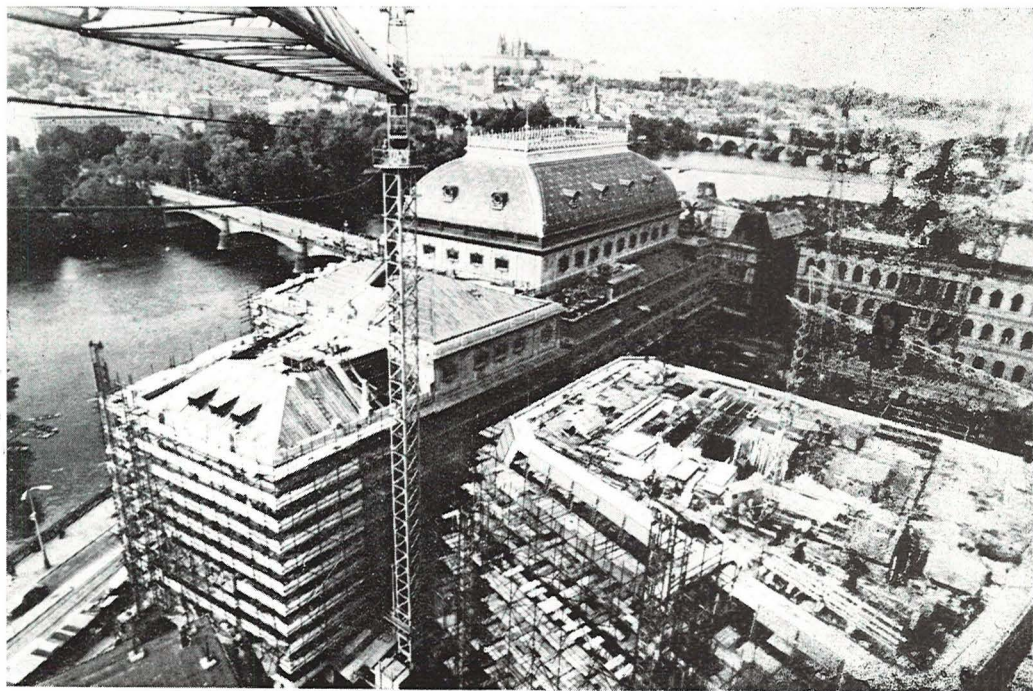
MARIE BENEŠOVÁ, LENKA HORNYCHOVÁ

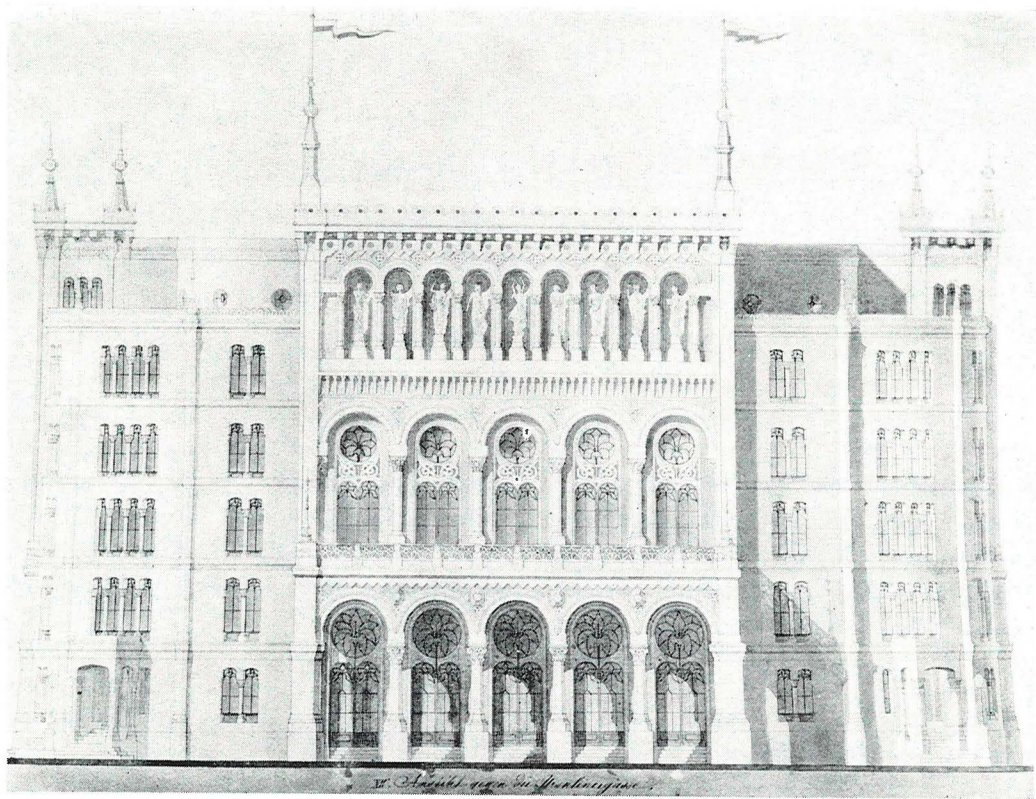

K historii návrhů výstavby, přestaveb a dostavby Národního divadla

Národní divadlo tvoří svou polohou na břehu Vltavy i svým kulturně historickým významem jednu z nejdůležitějších dominant v reliéfu města. Tak jako Hradčany, Vyšehrad a Staroměstské náměstí personifikují nejstarší dějiny, zosobňuje Národní divadlo dobu našeho národního obrození; jeho prosazení a vybudování bylo vyvrcholením kulturních i politických snah českých vlastenců.

Národní divadlo při generální opravě

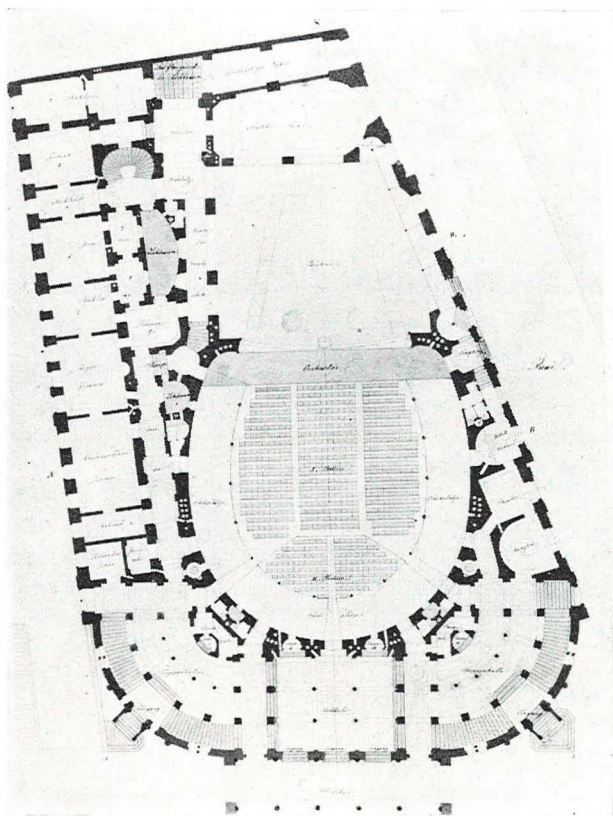

Jeho tvůrci si byli vědomi významu stavby nejen pro vlastní účel, ale budova se stala výrazem českého národního sebevědomí, vyspělosti umění, dovednosti průmyslu a řemesla. Výsledkem těchto snah je dílo významné po stránce kulturně historické, architektonické i výtvarné.

Zpočátku byly plány české vlastenecké společnosti na vybudování Národního divadla skromnější. České divadlo se hrálo v různých provizoriích i letních arénách. Avšak snaha vyrovnat se velkým národům vedla mladší romantickou generaci obrozeneckou k představám o definitivní reprezentativní budově.

Rozhodující význam pro podobu divadla měla volba pozemku. V dubnu roku 1850 byla požádána městská rada pražská o vhodné místo pro stavbu divadla.¹ Uvažovalo se o postavení budovy na Staroměstském, Václavském nebo Josefském náměstí (dnešní náměstí Republiky).² Jako nejvhodnější bylo vybráno místo na dolním konci Václavského náměstí proti Můstku. Zemský výbor zadal projekt pražskému staviteli Janu Frenclovi,³ který zde navrhl definitivní zděnou budovu jako český protějšek Stavovského divadla. Do té doby bylo německé Nosticovo, později Stavovské divadlo jedinou reprezentativní divadelní budovou v Praze a bylo měřítkem, se kterým se porovnávaly všechny plány na české divadlo. Frenclovův projekt je důležitým dokladem počátečního výtvarného názoru na české národní divadlo před ustano-

*Soutěžní návrh A. Lissecka,
1854 – průčelí*

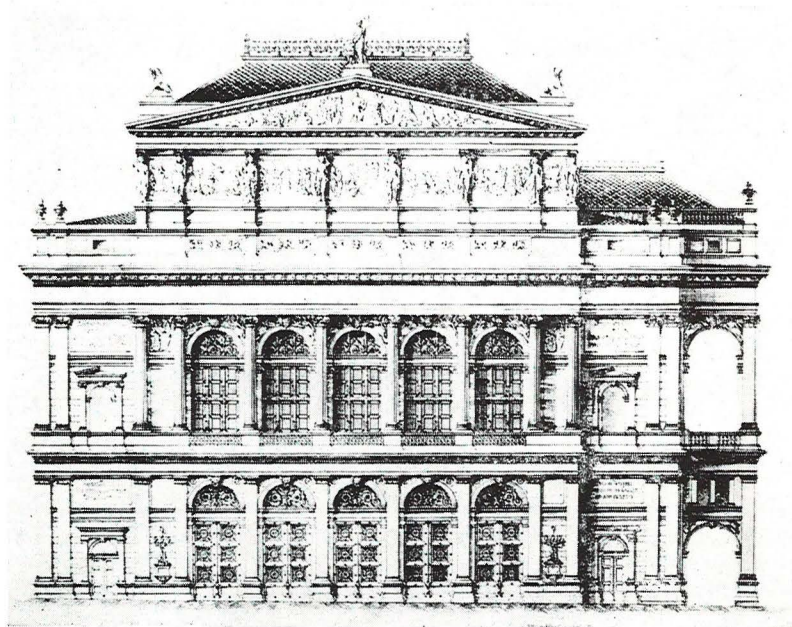

*Soutěžní návrh A. Lissecka,
1854 – půdorys*

vením Sboru. Návrh v půdorysu, hmotě i článkování vykazuje nápadné obdoby, ale také mnohá technická zlepšení proti Stavovskému divadlu. Frenclův návrh je projevem suchého inženýrského klasicismu, oproštěného od prvků středověkých slohů. Stavitel užíval klasických článků sice formálně správně, ale bez tvůrčí umělecké fantazie.

Mezi širokou českou veřejností se současně rokovalo o tom, jak bude divadlo vypadat a kde budou získány peníze.⁴ Řešení poskytovalo podle mínění radikálnějšího křídla českých vlastenců v čele s Karlem Havlíčkem Borovským pořádání celonárodních dobrovolných sbírek. Dne 29. srpna 1850 „Pražské c. k. velitelstvo města i pevnosti svolilo k utvoření Sboru v Praze ke sbírání příspěvků pro české Národní divadlo“.⁵ V prvních letech vykonával funkci předsedy Sboru František Palacký.

Proti stavbě divadla v dolejší části Václavského náměstí se zvedl všeobecný odpor a nakonec v roce 1851 pražské místodržitelství stavbu neschválilo.⁶ Po mnoha úvahách zvolil Sbor pozemek Eleonory Schlosserové na břehu Vltavy u Řetězového mostu, na němž stála stará solnice. Širší území budoucího Národního divadla bylo již více než deset let předmětem velkého urbanistického a architektonického zájmu a stavební činnosti. Pronikavé změny ve vztahu historického města k řece nastaly vytvořením prvního kamenného nábreží (1840 až 1847), s nímž souviselo vybudování řetězového mostu přes Vltavu (1839–1841). V nové

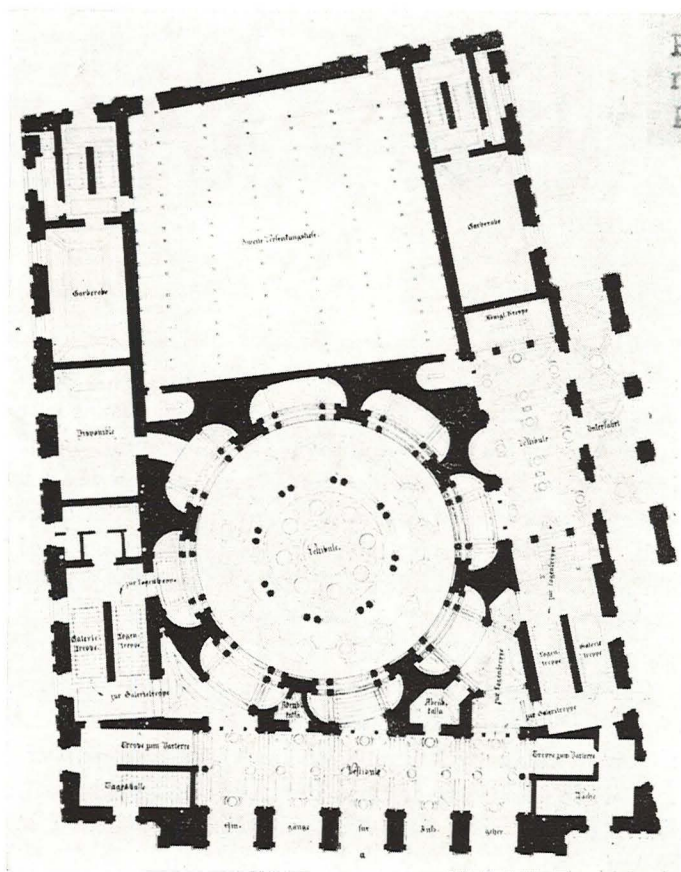
Soutěžní návrh I. Ulmanna, 1865

regulaci byly postaveny vedle Voršilského kláštera Kaurovy domy (1844–1848) v rozporu se stanovenými podmínkami jako tříposchodová budova místo povolené dvoupatrové. Velkého významu nabylo území výstavbou České spořitelny v renesančním monumentálním architektonickém stylu (dnešní budova Prezidia Čs. akademie věd) v letech 1858–1861, a stavbou Lažanského paláce (dnešní kavárna Slávie) na rohu Národní třídy a Smetanova nábřeží v roce 1861. Staveniště bylo na severu ohraničeno Ferdinandovou třídou (dnešní Národní), na jihu tehdejším nájemním domem dr. Roberta Poláka. Dnešní Divadelní ulice (tehdejší Přívozni) si zachovala až dodnes svou historickou niveletu a oddělila tak blokové novoměstské zastavění od pozemku Národního divadla. V záznamech se poukazuje⁷ na význam polohy staveniště, které se zdálo příhodné dostatečnými rozměry i impozantním výhledem na Hradčany a rozložením nad tokem Vltavy. Dne 25. května 1852 komise magistrátu vyznačila regulační čáru a schválila postavení divadelní budovy na tomto místě.

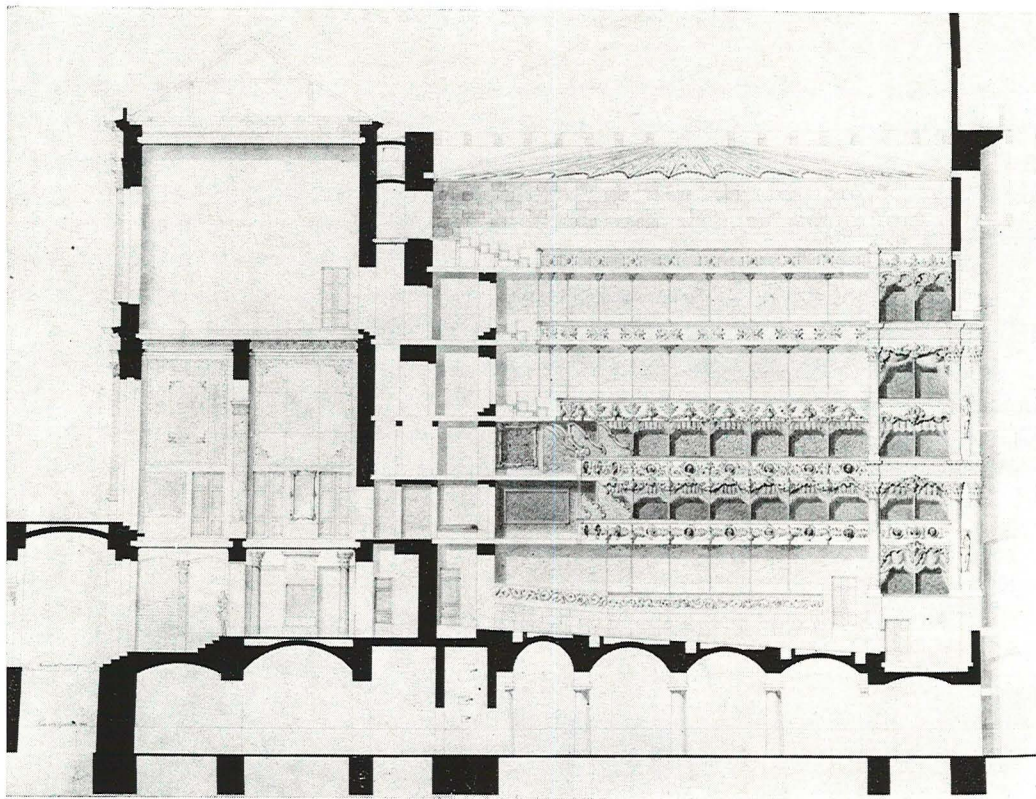
Teprve v témže roce začala diskuse o stavebním programu. Divadlo mělo mít 2500 míst v hledišti, mělo být vybaveno koncertním sálem, restaurací, kavárnou a dalšími společenskými místnostmi. Topit se mělo ohřátým vzduchem, osvětlovat plynem. Nepříznivé politické ovzduší, potlačování snah slovanských národů po sebeurčení zbrzdilo práci Sboru a mělo za následek okleštění stavebního programu divadla o všechna společenská zařízení, aby se nová budova nestala „shromaždištěm nebezpečných vlastenců“.⁸ Proto teprve na jaře roku 1854 byla vypsaná architektonická soutěž, jež byla obeslána sedmi návrhy. K realizaci byl doporučen návrh Františka Fröhliche, adjunkta z Polytechnického institutu ve Vídni. Ze soutěže

se zachoval kromě vítězného návrhu ještě jeden projekt vídeňského architekta A. Lissecka, který však je ještě poplatný romantické estetice čtyřicátých let 19. století. Frölichův projekt byl důvtipným řešením monumentálního divadla na pozemku nepravidelného půdorysu, kde však docházelo ke střetu půdorysných vztahů. Zevní tvary návrhu jsou vyvinuty přesně z půdorysu a odpovídají vnitřnímu prostorovému uspořádání. Autor ve svém projektu uplatnil novorenesanční tvarosloví užité střizlivě s vynikajícím smyslem pro funkci, proporce a rytmus článků. Avšak ani tento návrh nebyl realizován jednak pro nepřítel k principu záměru, jednak pro nedostatek finančních prostředků Sboru.

K oživení činnosti Sboru došlo opět v roce 1861. Tehdy se jeho členy stali příslušníci mladé generace K. Sladkovský, V. Hálek, J. Neruda, J. Mánes, M. Tyrš. V té době Zemský výbor navrhl postavit za skromnější prostředky ihned alespoň divadlo prozatímní na místě solnice při domu dr. Poláka jako první etapu výstavby divadla definitivního. Mínění veřejnosti však

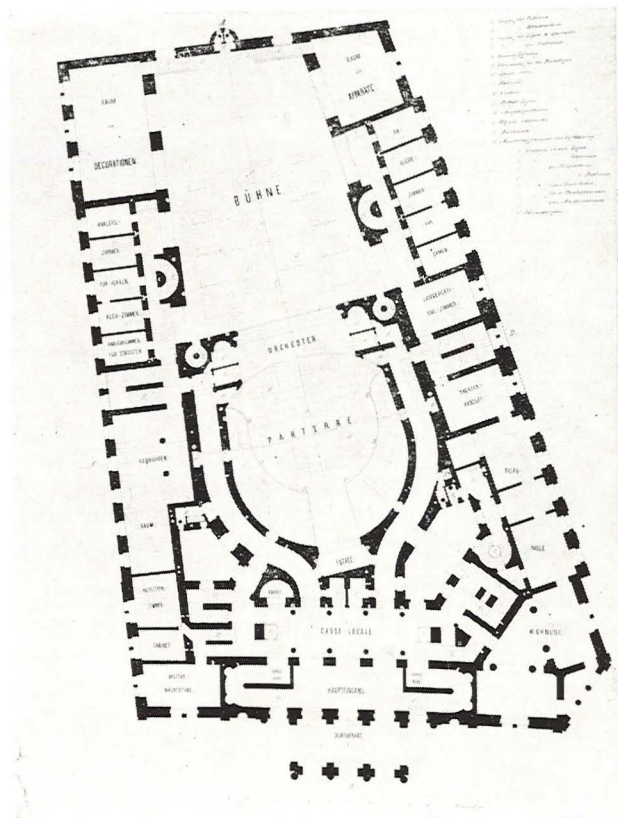
*Soutěžní návrh I. Ulmanna,
1865 – půdorys*

Soutěžní návrh J. Hlávky, 1862 – řez hledištěm

ani v této otázce nebylo jednotné. Vznikla totiž obava, že k další výstavbě již nedojde. Vypracováním projektu pověřil zemský výbor Ignáce Ullmanna, autora paláce Lažanských a České spořitelny, staveb v těsném sousedství. Ullmann postavil budovu za rekordně krátkou dobu šesti měsíců a jednadvacetiletý provoz byl zahájen 18. listopadu 1862. Hmota divadla byla členěna v duchu novorenesance a působila ve svém výrazu ušlechtilé. Vnitřní uspořádání však bylo zcela nedostačující jak v části hlediště, tak v části jevištní. Hlediště mělo 970 míst, chybělo sociální vybavení pro diváky i pro herce. Budova nebyla vytápěna, což velmi ztěžovalo provoz divadla. Přesto z hlediska historického a kulturního mělo toto divadlo velký význam pro vývoj českého divadelního umění.

Zmenšením pozemku stavbou Prozatímního divadla se stal nepoužitelným vítězný návrh Františka Fröhliche ze soutěže z roku 1854. V roce 1862 byla tedy vypsána nová výzva ke zhotovení plánů na Národní divadlo. Kromě toho byli architekti Antonín Barvitiuss, Karel Řivnáč, Josef Hlávka, Heřman Bergman, Josef Niklas, Jan Novotný a Ignác Ullmann požádáni o návrhy zvlášť. Soutěž však skončila neúspěchem; došly pouze dva návrhy, jeden anonymní, druhý od V. Šalandy, vzniklý za pomoci profesora Niklase. Oba byly prakticky ne-

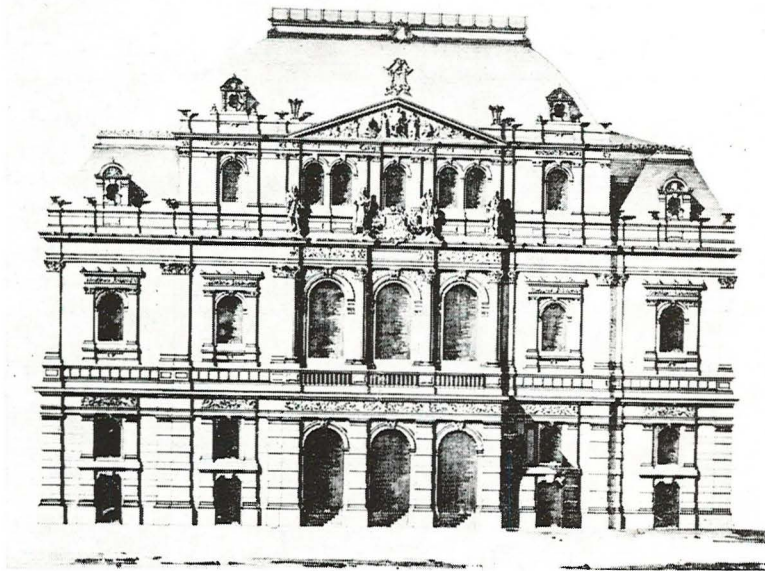

Soutěžní návrh J. Hlávky, 1862 – půdorys 1. podlaží

použitelné. Architekt Ullmann byl tou dobou již zaměstnán stavbou Prozatímního divadla a požádal o prodloužení lhůty. Sbor ho však i po uplynutí prodlouženého termínu marně o plány upomínal.

V roce 1865 byl František Ladislav Rieger odvolán pro pasivitu z funkce předsedy Sboru a novým předsedou se stal Karel Sladkovský.⁹ Nový předseda, aby se vyhnul špatným zkušenostem se soutěžemi z minulých let, vyzval tehdy už evropsky proslulého profesora pozemního stavitelství na pražské technice, architekta Josefa Zítka, aby zhotovil projekt na divadelní budovu. Mezitím svůj návrh nabídl Sboru i architekt Ullmann a navíc slíbil celou stavbu řídit zdarma. Přihlásil se také Josef Niklas, takže nakonec Sbor připustil užší soutěž těchto tří architektů. K uzávěrce soutěže přišel ještě návrh čtvrtý, anonymní, od vídeňského architekta. V podmínkách soutěže udal Sbor několik rozhodujících bodů. Stanovil počet diváků v hledišti na 2500, zvláštní důraz kladl na královskou lóži; budova měla být navržena tak, aby mohla být spojena s Prozatímním divadlem.

↳ Výsledky soutěže byly poslány k posouzení do Vídně profesorům Akademie výtvarných umění Eduardu van der Nüllovi a Augustu von Siccardsburgovi, autorům Vídeňské opery.

Soutěžní návrh J. Niklase, 1865

Návrhy byly potom veřejně vystaveny i v Praze, a jak oba profesoři tak veřejnost v diskusi na stranách novin přisoudili prvenství Josefu Zítkovi.

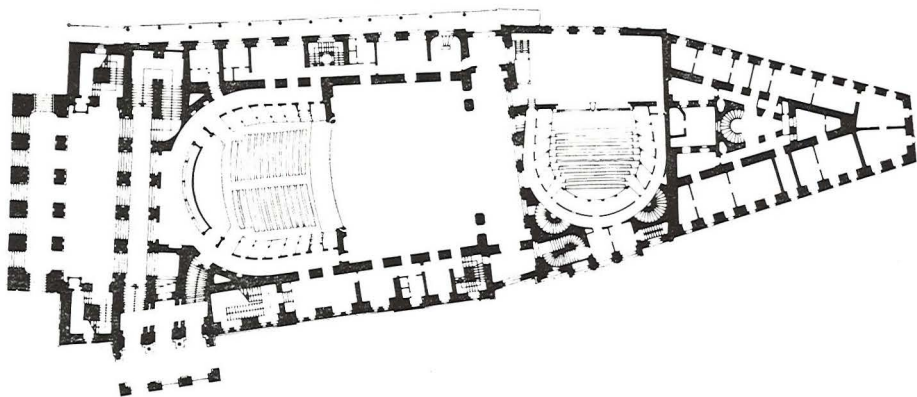
Jaký význam přisuzovali současníci vytvoření opravdu národní architektury, vyplývá z článků uveřejňovaných v Národních listech,¹⁰ v nichž anonymní kritik, pravděpodobně Julius Grégr, podrobil soutěž důkladnému rozboru. Autor jednoznačně prosazuje Zítkův návrh, zdůvodňuje užití renesančního slohu, v němž vidí „duch pořádku, velkoleposti a zároveň nejvznešenější jednoduchosti“. Architekt Zítek studoval renesanci na cestách v Itálii a to-muto slohu a výtvarnému cítění podřídil jak architekturu, tak i umělecká díla výzdoby. Zítek s velkou dovedností vytěžil z nárožní polohy staveniště maximum, překonal jeho nepravidelnost, prostorovou omezenost a stísněnost. Bez stavebního půdorysu divák neodhalí, že se kupole klene nad kosodélníkem a ne nad obdélníkem. Půdorysné střety vyrovnal architekt obratně v pomocných prostorech, schodištích, chodbách, vestibulu.

Budova je přísně tektonicky rozvržena, je zachována soudržnost monumentální hmoty, ale zároveň pomocí účinných architektonických prostředků – rizalitů, lodžii, sochařské výzdoby a balustrády – je tato hmota vylehčena. Největší péči věnoval architekt severnímu a západnímu průčelí; průčelí východní, obrácené do Divadelní ulice, nemělo potřebný odstup, a proto byla na monumentální účín řešena pouze bohatě zdobená lodžie. Na tomto průčelí se plně projevil nepříznivý důsledek nepravidelného tvaru pozemku. Vlastní fronta budovy je několikrát zalomena tak, jak k tomu autora vedl tvar pozemku a nutnost umístit na něj pro daný provoz řešenou budovu. Velkým problémem celé stavby byla finanční stránka. Zásluhou architekta Zítka byl prosazen ušlechtilý materiál, kámen pro stavbu, mramor pro výzdobu a některá umělecká díla, a to i proti vůli veřejnosti. S ušlechtilými materiály však bylo

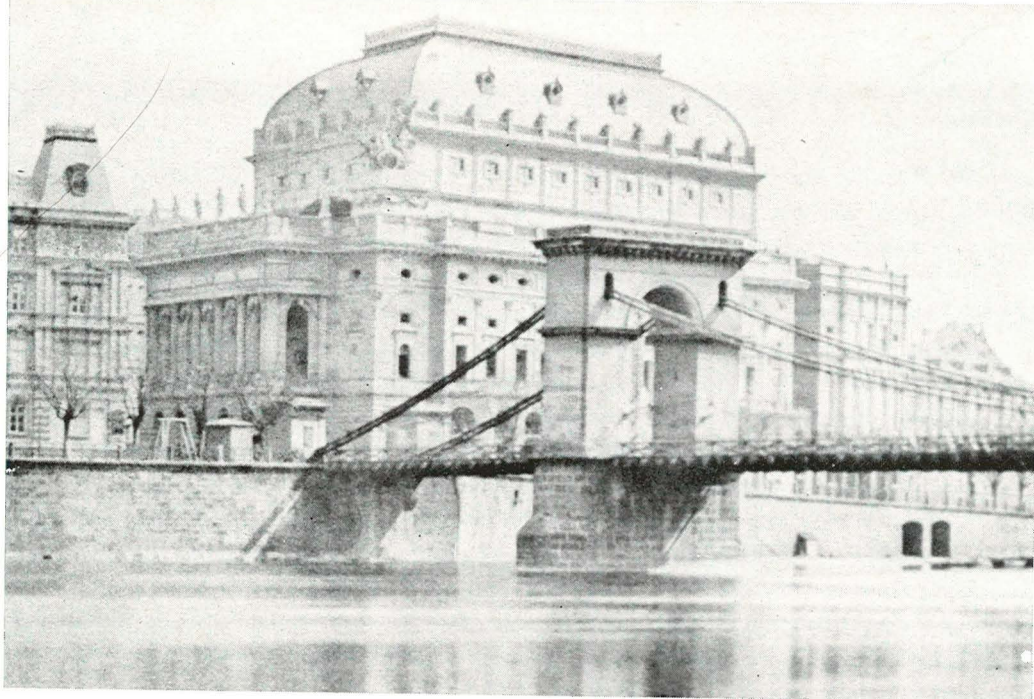
nutno šetřit, proto severní průčelí je celé z pískovce, západní pak jen zčásti, na východním a jižním průčelí jsou z kamene pouze některé architektonické články. Ostatní budova je pak dojmově scelena napodobením kamenného zdiva ve štku včetně různého probarvení naznačených kvádrů v odstínech kamene. Nejméně výstavné je právě východní průčelí, kde se objevují ryze účelové prvky, jako je například asymetricky umístěná nástavba schodiště.

Architekt Zítěk nesplnil jeden z požadavků Sboru – nespojil svou stavbu s budovou Prozatímního divadla, která existovala samostatně až do otevření definitivní budovy. Obě divadla byla přistavěna těsně k sobě, ale provozně propojena nebyla. Architekt musel pro velký počet míst v hledišti (1800) omezit plochu vstupního vestibulu, vypustit monumentální schodiště a všechny vertikální komunikace umístit do pylonů. Monumentalitu budovy byla pak obětována velikost chodeb, šaten a zejména prostorů pro herce a divadelní techniku. Celkovou koncepcí vymezil architekt Zítěk přesně úkoly pro ostatní výtvarné obory. Pod předsednictvím Karla Sladkovského byla v roce 1873 vypsána první sochařská soutěž na výzdobu, z níž vyšli s úspěchem sochaři Bohuslav Schnirch a Antonín Wagner. V téže roce byla vypsána i soutěž malířská, která však musela být pro nevalný výsledek v roce 1878 opakována. Komise Sboru určila náměty obrazů; architekt Zítěk umělcům podroboval své přesné představy o uměleckých dílech, která byla podřízena celkovému duchu klasických neorenesančních forem.

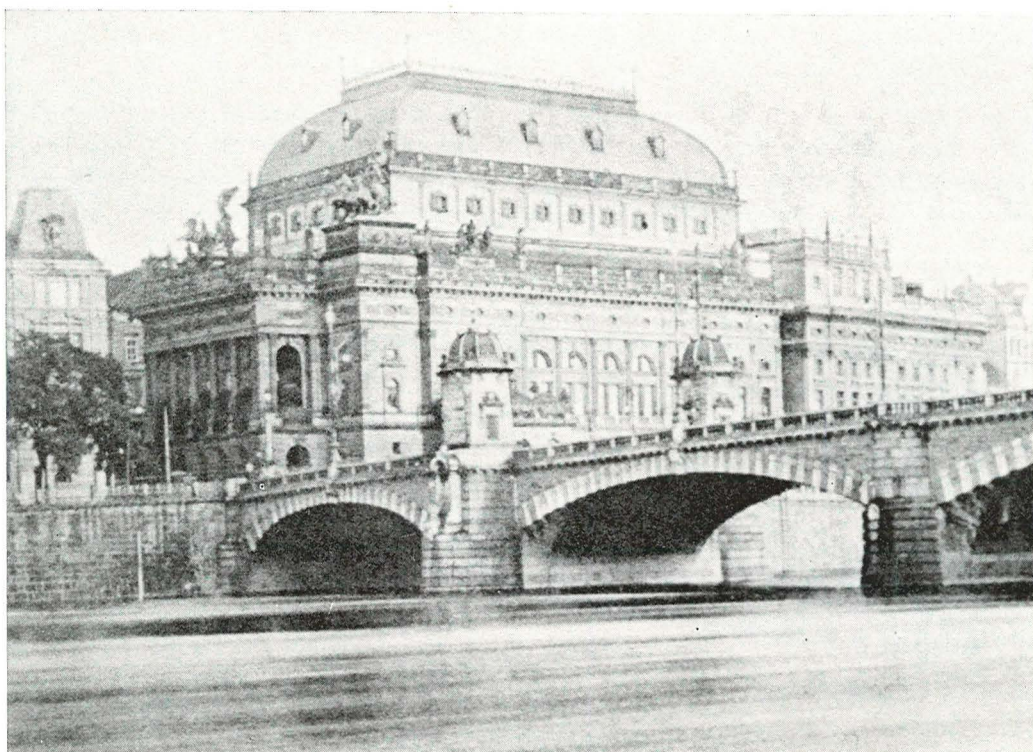
Požárem 12. srpna 1881 bylo téměř dohotovené dílo v několika hodinách těžce narušeno. Už během třinácti představení se v původní Zítkově budově ukázaly četné provozní závady, které byly způsobeny rozparem nadměrného stavebního programu a malého pozemku. I když architekt snížil počet míst v hledišti, nemohl zabránit špatné viditelnosti z první a druhé galérie a z krajních lóží ve třetím pořadí. Po požáru začal Zítěk pracovat na plánu obnovy, který 10. 2. 1882 předložil Sboru;¹¹ ten však projekt zamítl jako nevyhovující. Po ostré kritice a obvinění,¹² že požár byl zaviněn chybami v plánech, architekt Zítěk rezignoval. Určitým zadostiučiněním pro něho a pro budovu Národního divadla bylo velmi šťastné rozhodnutí, aby se architekt Josef Schulz stal pokračovatelem stavby. Josef Schulz byl žákem

Původní Zítkův návrh – půdorys zahrnující Prozatímní divadlo a dům dr. Poláka

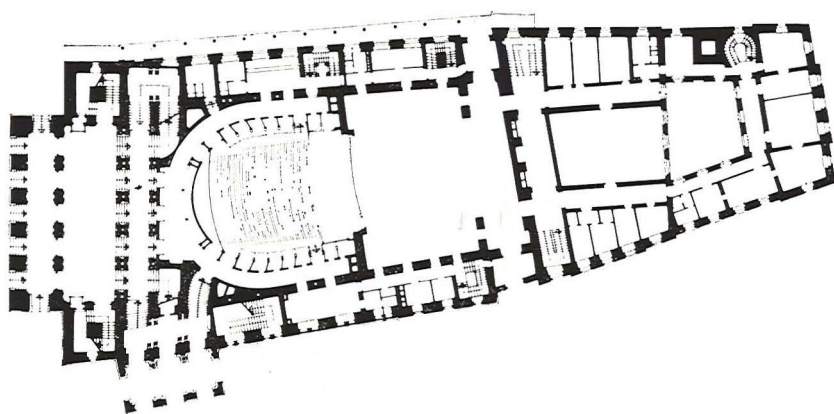

*Srovnání podoby Národního divadla před požárem
a po úpravách Josefa Schulze při rekonstrukci po požáru*

architekta Zítka a dokázal svým racionálním zaměřením dořešit nedostatky Zítkovy dispozice, ale zároveň citlivě pokračovat v duchu základní umělecké koncepce celého díla. Josef Schulz ve svém návrhu především rozšířil provozní prostory divadla. Pohledově spojil Prozatímní divadlo s hlavní budovou a na místě nájemního domu dr. Poláka rozvinul nové administrativní zázemí a šatny herců. Všechny tři části pak propojil ve fasádě v harmonický celek. Z Ullmannova Prozatímního divadla tak byl v průčelí zachován rozvrh pěti os a část nad hlavní římsou. Zbytek byl scelen s tzv. Schulzovým domem v novém řešení. Architekt Schulz upravitel také siluetu střechy nad hlavní budovou. Byla vytvořena lehká ocelová nýtovaná příhradová konstrukce. Kupole byla zmenšena, oproti původní dosedá až za nově vytvořenou balustrádu, čímž se podstatně změnil tvar nárožních žeber. Kupole dostala vzrovnější siluetu a lehkost podporovanou vzepjatou křivkou nároží. Měděnou Zítkovou krytinu nahradil tehdy módní břidlicí.

Podstatné změny nastaly v interiéru divadla. Energický Schulz si vůči Sboru vytvořil zcela jiné postavení než Zítek, jehož projekt byl určován předepsanými podmínkami, což se negativně projevilo ve výsledku. Především radikálně zmenšil počet míst v hledišti, ze Zítkových 1800 na 1380, zvětšil hlediště posunutím proscéniové zdi na jih, zvýšil strop hlediště, ustoupil s balkóny. Dosáhl tím zlepšení viditelnosti. Prodloužením hlediště při zvýšení stropu byly zachovány Zítkovy proporce. Aby vyhověl přísnějším požadavkům požárních předpisů vyvolaných ve Vídni požární katastrofou divadla, zvýšil počet nouzových východů a rozšířil komunikace. Podstatné změny provedl také v královské lóži, změnil jak dispozici, tak výtvarnou výzdobu, i když právě královská lóže zůstala požárem téměř nedotčena. Uplatnili se zde malíři mladší generace Vojtěch Hynais, Václav Brožík a Julius Mařák. Za vedení Josefa Schulze byla opravena malířská výzdoba velkého foyer, původní Ženíškova opona byla nahrazena z rozhodnutí Sboru¹³ oponou malovanou Vojtěchem Hynaisem se zcela novým námětem, reagujícím na požár divadla. Její zvláštní barevnost vzbudila zpočátku výhrady odborné

Půdorys po úpravách J. Schulze

Situace Národní třídy před zbořením Kaurových domův roce 1959

poroty; byla však předznamenáním nového malířského citění. Stavba byla ukončena ve velmi krátké době, za dva roky se konala premiéra.

Postupem času přestávala kapacita budovy Národního divadla stačit. Narůstaly požadavky moderní doby na divadelní techniku, pohodu diváků a význam naší první scény a rozšiřovala se její činnost. Stísněnost parcely a nemožnost doplňovat historickou budovu o potřebné provozy vedla už v roce 1934 k realizaci správně technické budovy na protilehlé straně v Divadelní ulici. Projekt vytvořil architekt Vladimír Wallenfels podle zásad funkcionalismu. Ani tato budova však nadlouho nestačila problémům divadla, naznačila však řešení nedostatku místa, a to rozšířením provozních částí v těsném sousedství divadla. Budova Národního divadla byla od premiéry v roce 1883 několikrát opravována a upravována; bylo modernizováno technické vybavení, k větší úpravě interiéru došlo v letech 1958–1959, kdy bylo nově zbudován foyer na I. galérii. Architekti Viktor Formáček a Rudolf Ječný upravili prostor tzv. „cukrárny“, k níž poukazovala některá řešení Zítkových a Schulzových plánů, která ale nebyla použita, protože divadlo bylo v roce 1883 dokončováno ve spěchu a nedostatek finančních prostředků nutil k omezování reprezentačních prostorů. Formáček a Ječný vytvořili z několika nevhodně využitých místností (sklady, úklidové komory) nový důstojný pro-

stor, jež vyzdobil sedmi krajinami Vincenc Beneš. Při rekonstrukci v letech 1977–83 byly použity další znehodnocené místnosti při zřizování bufetů a hlavně centrální šatny v suterénu, jejíž spojení se schodišti v pylonech severního průčelí přímo tomuto řešení napomohlo.

Po druhé světové válce většina technických zařízení postupně dožila a část jich byla v havarijním stavu. Rovněž exteriér i interiér historické budovy vyžadoval celkovou rekonstrukci. Na budově se projeví statické poruchy způsobené stářím a těžkou dopravou v jejím okolí.

Již v prvních fázích příprav rekonstrukce se uvažovalo o rozšíření divadla na území v bezprostřední blízkosti. Z roku 1942 se zachoval návrh řešení od Františka M. Černého, v letech 1952–53 byla tato problematika zpracovávána studenty Akademie výtvarných umění pod vedením pozdějšího národního umělce Jaroslava Fragnera. Již při těchto studiích vyvstaly některé zásadní problémy. Jedním z nich bylo zachování nebo zboření Kaurových domů, jejichž stav byl v této době již havarijní. Ještě v roce 1957 předložil profesor stavební fakulty Českého vysokého učení technického Antonín Ausobský návrh na jejich rekonstrukci. Stržením Kaurových domů v roce 1959 vyvstal velice závažný problém – vyřešit odpovídajícím způsobem vztah divadla k jeho bezprostřednímu okolí.

Návrh úpravy Kaurových domů čp. 1369, 1370/II

První veřejná anonymní soutěž na ideové architektonicko-urbanistické řešení zástavby okolí Národního divadla byla vypsána 28. října 1958; termín odevzdání byl stanoven na 11. dubna 1959.¹⁴ Jako základní byl požadován pomocný objekt pro správu divadla a pro studia, stálá zkušební scéna pro 300–400 diváků, sklad kulís a technické služby, objekt restaurace, kavárny a klubovních zařízení při frontě Národní třídy, spojení nových budov s historickou budovou mostem nebo tunelem. Po zhodnocení 75 došlých návrhů vybrala porota sedm k dalšímu propracování ve druhé fázi soutěže. Předsedou hodnotící poroty byl Oldřich Starý a k dopracování byli vyzváni autoři: Zdeněk Přáda, Jaroslav Štípek, František Troníček, Bohumil Kříž, Vladimír Syrovátka, Eva Růžicková, Neda a Miloslav Cajthamlovi. Pro další fázi soutěže formulovala porota požadavek odhalení horní části historické budovy, především kupole, jako dominantního prvku Národní třídy.

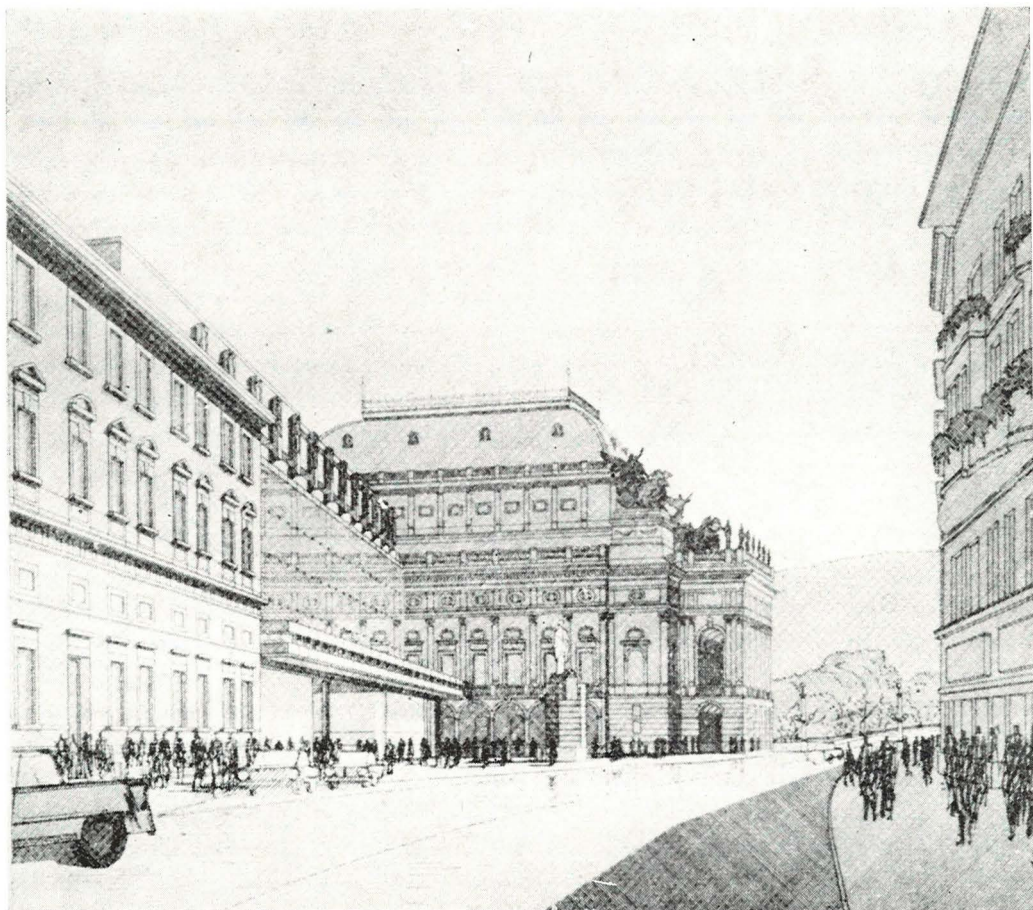
O soutěži se opět silně zajímala veřejnost. Žádný z návrhů však nebyl příznivě přijat; přesto obě fáze soutěže ukázaly mnoho problémů spojených s řešením území a přispěly k ujasnění základních vztahů. Jedním z návrhů bylo také doporučeno využít sousedního území po zboření Kaurových domů jako sadu. Proti tomu se však postavila odborná veřejnost.

Ukázalo se také, že zachování provozní budovy z roku 1934 je překážkou velkorysejšího konceptu.

Druhá veřejná soutěž byla vypsána 20. června 1962 s termínem odevzdání 31. října 1962; předsedou poroty byl František Cubr. Byla pojata jako studijní, aby bylo možno srovnávat a hodnotit návrhy nikoliv absolutně, ale ve skupinách podle základní koncepce. Soutěž byla obelána 106 návrhy a řešení bylo možno zařadit do několika skupin.¹⁵

První skupina pojala dostavbu jako blok nebo pootevřený blok s upravenou uliční čarou. Tato koncepce umožňovala zachování téměř tradičních vztahů dostavby k Národní třídě i k historické budově. V této skupině řešení byl oceněn projekt Bohuslava Fuchse, Kamila Fuchse, Mojmíra a Aleny Korvasových. Druhá skupina ponechávala prostor před novou budovou do Národní třídy otevřený. Toto řešení mělo pro dálkové pohledy nevýhodu v odkrytí východní fasády, ale zároveň nově vytvořené náměstíčko dobře plnilo funkci rozptylového prostoru před divadlem. Tuto skupinu reprezentovaly návrhy Radovana Černého a Josefa Bláhy. Třetí skupina řešila dostavbu jako solitéry: dvě solitérní budovy na společné terase, nebo postavení solitérní budovy k Národní třídě, která by situačně i architektonicky dobře ovládala spojení obou historických objektů – divadla a kláštera voršilek. Byly to návrhy Vladimíra Klimeše, Evy Růžickové, Vratislava Růžičky, Milana Vaška a projekt Zdeňka Přády, Jaroslava Štípka a Františka Troníčka. Pro druhou fázi soutěže, která byla vypsána 1. června a probíhala do 31. října 1964, byli vybráni autoři osmi nejvýše oceněných základních koncepcí.

Nejvýše hodnocen byl i v druhé fázi projekt Bohuslava Fuchse, Kamila Fuchse, Mojmíra a Aleny Korvasových. Tento návrh přinesl zajímavé urbanistické řešení. Průčelí novostavby pokračovalo ve stavební čáře kláštera v přímce, čímž bylo získáno malé trojúhelníkové náměstí před historickou budovou a odkryt pohled na vstup a věže s trigami. Byla tak spojena výhoda ucelené uliční fronty a rozptylového prostoru u divadla, kam bylo doporučeno umístit pomník Bedřicha Smetany. Vlastní architektura byla moderně pojata, velké prosklené plo-

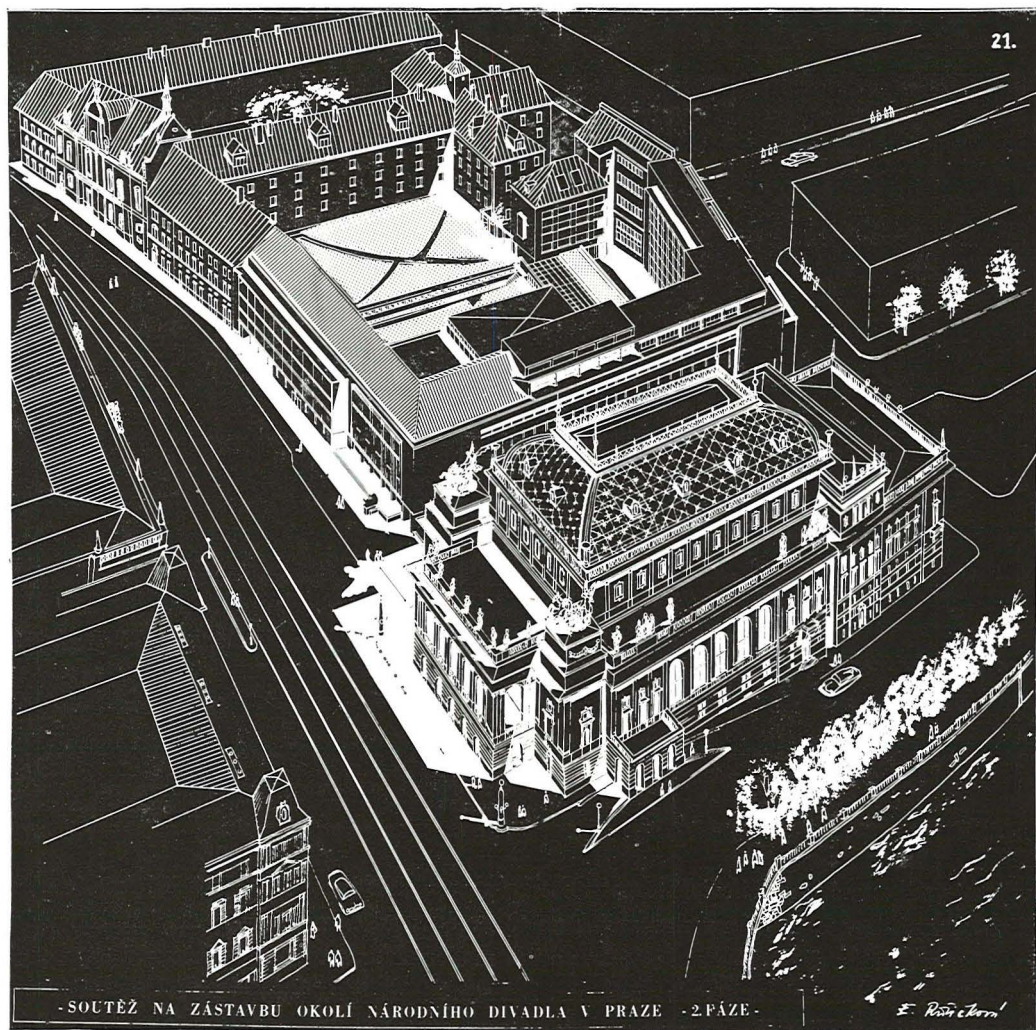
Vítězný soutěžní návrh B. Fuchse, K. Fuchse, M. a A. Korvasových, 1964

chy měly zrcadlit okolní architekturu. V roce 1965 byla ustavena ideová rada, jejímž předsedou se stal národní umělec Jaroslav Fragner jako poradní a dohlídací orgán ministerstva školství a kultury pro dostavbu Národního divadla. Po skončení soutěže pracoval ateliér národního umělce Bohuslava Fuchse v rámci Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) na objemové studii. Již v průběhu práce na studii i za konzultací Bohuslava Fuchse s ideovou radou vznikly značné rozpory. V roce 1971 vypracoval SÚRPMO z pověření ministerstva kultury revizi programu původní studie z roku 1966. V roce 1972 národní umělec Bohuslav Fuchs zemřel a jeho syn Kamil se vzdal pokračování na projektu. Autorská práva a povinnosti byly převedeny na SÚRPMO.

Problém dostavby zůstával do značné míry otevřený, avšak technický stav historické budovy se natolik zhoršil, že bylo nutné k její rekonstrukci přistoupit bez odkladu. Studie byla zadána SÚRPMO (architektům Z. Vávrovi, F. Flašarovi, V. Gleichovi, A. Kotrbovi

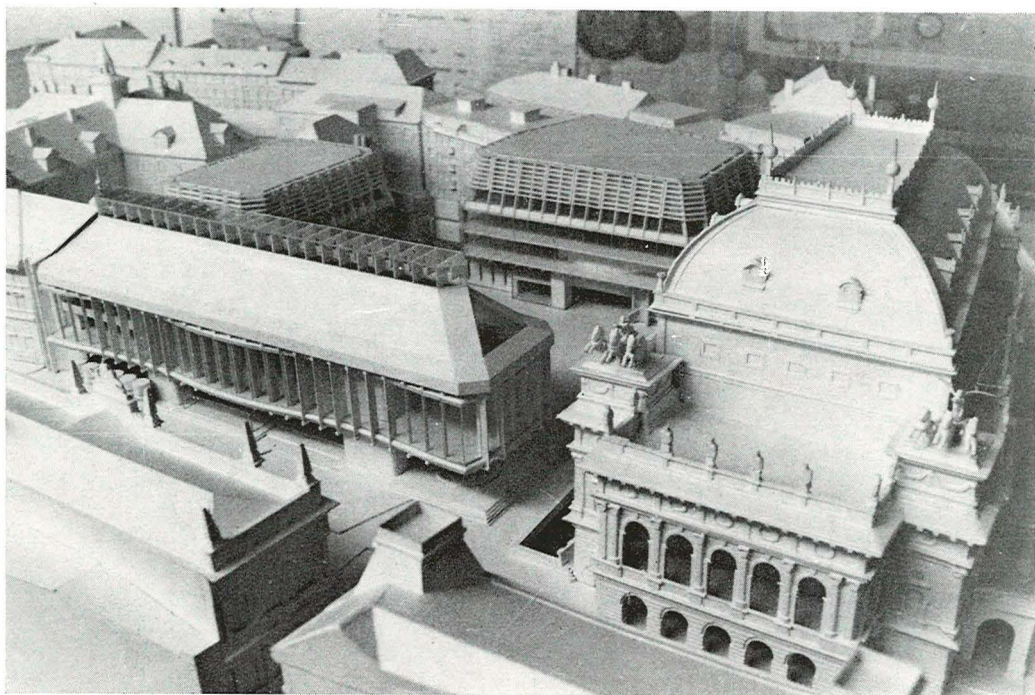
a J. Štefkové). Rekonstrukce se řešila v přímé vazbě na dostavbu již od prvních studií tohoto areálu v roce 1958. Ve vztahu k historické budově bylo rozhodnuto, že divadlo zůstane živým účastníkem života společnosti, nikoliv pouze muzeem a že bude vybaveno nejmodernější divadelní technikou. Další výchozí podmínkou byl velmi špatný stav technických zázemí a všech inženýrských sítí. Rozsah a možnosti řešení provozů v historické budově byly přímo závislé na přemístění pomocných provozů, které přímo nesouvisejí s provozem jeviště, do dostavby. V roce 1973 objednalo proto Národní divadlo u SÚRPMO jako generálního projektanta objemovou studii dostavby areálu v celém prostoru mezi Divadelní ulicí, bývalým Voršilským klášteřem a Ostrovní ulicí. Zpracováním byl pověřen Pavel Kupka. Pro urbanistické řešení se výchozí stala studie Bohuslava Fuchse. Areál byl rozdělen na prostor veřejné zahrady přilehlého Voršilského kláštera a kamenného náměstí mezi samostatnými objekty. Vnitřní náměstí otevřené k východnímu průčelí historické budovy oddělilo od nároží ulic Ostrovní a Divadelní provozní budovu. V příčném křídle byla umístěna kavárna a restaurace, v suterénech parkoviště a sklady. Novým architektonickým řešením dostavby došlo k odkrytí východního průčelí historické budovy zčásti do Národní třídy a celého potom do nově vytvořeného kamenného náměstí mezi křídly dostavby. Právě toto průčelí je nejméně architektonizováno. I když s odstupem sta let nejsou nedostatky fasády pro náš současný pohled tak určující, je nutno konstatovat, že tu došlo ke změně historických vztahů architektury k okolí. Poslání objektu do Národní třídy z původního společenského sálu a výstavních prostor bylo v průběhu realizace změněno na Novou scénu – malé experimentální divadlo. Autorem tohoto objektu změněného účelu je Karel Prager. Tentýž autor vytvořil také interiéry křídla s kluby, kavárnou a restaurací. Poněvadž Karel Prager převzal projekt Nové scény ve stavu úplně hotových suterénů a ocelové konstrukce, je jeho řešení limitováno uvedenými skutečnostmi, a po právu je odbor výstavby NVP hodnotí jako rekonstrukci. Do Národní třídy bylo zachováno původní ohraničení uzavřeným blokem, jehož uliční čára sleduje danou linii. Oproti řešení Pavla Kupky Prager budovu Nové scény zkrátil, a tak vzniklo široké propojení mezi Národní třídou a piazzetou – náměstíčkem mezi budovami dostavby. Otevřely se nové pohledy na historickou budovu. Dostavba svým jednoduchým hmotovým členěním vytváří kontrast k bohaté architektuře historické budovy. Jednoduchá strohost nových moderních budov vzdáleně upomíná na hmotu původních Kaurových domů. Konečné realizované řešení sice zhodnotilo výsledky soutěží, které probíhaly od roku 1958, avšak patrně sledem nových autorů, kteří se ujímali díla, se nepodařilo zcela beze zbytku vypořádat se s urbanistickým řešením tohoto tak exponovaného území. Přesto dostavba Národního divadla patrně odsunutím Nové scény dala hmotově i výškově vyniknout historické budově při pohledech jak z Národní třídy, tak i při dálkových pohledech na město. Budova Národního divadla je nadále symbolem naší národní kultury a dotvořena dostavbou, stala se významným společenským centrem.

Historická budova je po rekonstrukci vybavena moderní divadelní technikou. Snahou projektantů bylo zachovat všechny historicky významné prostory divadla neporušené. Nový provoz divadla si však vyžádal zásah i do původního prostředí hlediště. Byla zrušena místa k stání v přízemí, zvětšena vzdálenost řad, na galériích byla také zrušena místa se špatnou

Soutěžní návrh E. Růžičkové, 1964

viditelností. Těmito zásahy se snížil počet míst v hledišti na 986. Nově byla řešena křivka viditelnosti v parteru. Novodobou konstrukcí podlahy hlediště mohla být zvýšena podchodná výška v suterénní místnosti pod hledištěm a vznikla tak centrální šatna, nově architektonicky řešený prostor, který je dalším slavnostním reprezentativním prostorem divadla. V prostoru dřívějších míst k stání v přízemí byl vytvořen tzv. technický blok. Snahou bylo toto nezbytné zařízení pro umístění kabin osvětlovačů, zvukařů a promítací kabiny včlenit do historického interiéru tak, aby rušilo co nejméně. Zcela nově pak byl řešen prostor po zbořeném Prozatímním divadle a Schulzův dům. Dispozice obou těchto částí ani části hlediště na sebe vzájemně nenavazovala funkčně ani výškově. Proto byly ponechány jen obvodové stěny a všechny

Maketa návrhu P. Kupky a I. Loose, 1973

vnitřní vodorovné i nosné svislé konstrukce byly provedeny znovu. Na místě Prozatímního divadla vzniklo vybouráním vodorovných nosných konstrukcí zadní jeviště. Byl zrušen atriový dům v Schulzově domě a zcela podle potřeb moderního provozu byly řešeny šatny herců a zkušebna pod střechou Schulzova domu. Z historických částí byla v nové konstrukci zopakována historická ředitelna, bylo zachováno podkovovité schodiště a zadní vestibul s vřátnicí. V budově se přemístěním pomocných provozů do dostavby uvolnilo místo pro posílení zařízení pro diváky. Na jednotlivých pořadích bylo možno nově zřídit bufety a kuřárny. Tyto prostory byly citlivě doplněny kopiemi historických svítidel, tapet a dlažeb tak, aby se nevytvořil nepříznivý kontrast s dobovým interiérem v těsném sousedství. K výzdobě však byla použita díla moderních výtvarných umělců. Nově byl také zhodnocen prostor základních kamenů, který byl upraven na pamětní síň budování Národního divadla.

Rekonstrukcí historické budovy a její dostavbou byla dovršena idea zakladatelské generace a uzavřena stoletá existence Národního divadla. Od skromných začátků, od těsné budovy Ullmannova Prozatímního divadla, prošla tato národní kulturní památka složitým vývojem. Na dlouhou dobu, snad na dalších sto let zůstane ve své dnešní rekonstruované podobě.

POZNÁMKY

- ¹ Před založením Sboru pro zřízení Národního divadla usiloval o postavení divadla Zemský výbor, který podal žádost o stavební pozemek (Registratura Zemského výboru – Archiv země české).
- ² Zemský výbor zamýšlel zřídit prozatímní divadlo v Kotcích, náklady na úpravu této budovy však byly tak velké, že za stejnou cenu mohla být postavena budova nová. Proto byl hledán vhodný pozemek (Registratura Zemského výboru).
- ³ Úhrada za Frenclovu práci připadla již Sboru pro zřízení českého národního divadla.
- ⁴ Skupina F. L. Riegra se spokojovala s divadlem prozatímním; skupina, jejímž mluvčím byl Karel Havlíček Borovský, žádala divadlo reprezentativní.
- ⁵ První shromáždění Sboru se konalo 12. září 1850 v místnostech Muzea království českého (v dnes již zrušeném paláci na rohu ulice Na příkopě a Nekázanky). Jednatelům byl zvolen A. P. Trojan. Sbor se v první řadě snažil vymanit ze závislosti na Zemském výboru. Ještě před koncem roku 1850 se mu to plně podařilo (Registratura Sboru pro zřízení Národního divadla – Národní muzeum – divadelní archiv).
- ⁶ K oživení činnosti Sboru došlo až na podzim roku 1852. Vývojem věcí byl Frenclův projekt překonán a František Palacký v čele Sboru se znovu snažil nalézt staveniště, které by odpovídalo vysokým nárokům.
- ⁷ Matějček, A.: Národní divadlo a jeho výtvarníci, s. 287. „Knize vytčený úkol nutil jíti za prameny základními... Jest to registratura Sboru pro zřízení Národního divadla; dnes ve dva díly roztržená, z nichž jeden, objímající spisy až do sklonku let sedmdesátých, je chován v divadelním archivu Národního muzea, a z nichž druhý, obsahující spisy od těchto let až asi do roku 1884, je prozatímně uložen v Archivu země české. Druhým závažným pramenem je stará registratura Zemského výboru, dnes již v Archivu země české uložena. ... Nejcennějšími celky v archivu Sboru jsou fascikly s protokoly schůzí stavebního (technického) odboru z let 1868–1881, protokoly umělecké poroty z let 1876–1881. ... Z pramenů tištěných, z nichž bylo již dříve čerpáno, třeba uvést především Jednatelské zprávy Sboru pro zřízení Národního divadla z let 1873–1884, v nichž jsou podány stručné zprávy o vývoji stavby a její výzdoby, dále pak tyto deníky a časopisy: Národní listy, Pokrok, Politika, Osvěta, Květy, Ruch“.
- ⁸ Stavební program byl koncem roku 1852 předložen místodržitelství a Zemskému výboru. Pražské místodržitelství potom program okleštilo.
- ⁹ viz pozn. 7
- ¹⁰ Národní listy, VI. – 10 článků pod názvem Plány ke stavbě národního divadla (1866: 30.9.; 3.10.; 5.10.; 9.10.; 11.10.; 13.10.; 14.10.; 16.10.; 8.10.; 20.10.)
- ¹¹ viz pozn. 7
- ¹² dtto
- ¹³ dtto
- ¹⁴ Architektura ČSSR, XIV., 1965, s. 299–301
- ¹⁵ Tamtéž, s. 302–313

LITERATURA

Antonín Matějček: Národní divadlo a jeho výtvarníci (1954), Publikace vydaná k semináři o Národním divadle ČSVTS, Národní divadlo – rekonstrukce a dostavba 1983, kol. autorů: Ing. Jan Beneš, Ing. arch. Pavel Kupka, Ing. Václav Malý, nár. umělec prof. Jiří Pauer, nár. umělec Ladislav Pešek, Ing. arch. Karel Prager, Ing. Josef Roček, Josef Soustružník, Doc. Ing. Josef Šnejdar, CSc., Ing. arch. Zdeněk Vávra